

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

GÜL, İ. (2019). Eğitimcilerin Medya Şiddetine Yönelik Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından Karşılaştırılması. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (3) , 1427-1441.

Eğitimcilerin Medya Şiddetine Yönelik Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından Karşılaştırılması

İbrahim GÜL (*)

Öz: Son zamanlarda üzerinde en çok durulan şiddet türlerinden birisi de medya şiddetidir. Bu konuda eğitimci (öğretmen ve öğretmen adayları) görüşleri önemli yer tutmaktadır. Bu çalışmanın amacı eğitimci görüşlerine göre, medya şiddetine yönelik görüşleri ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın modeli taramadır. Araştırmada Gül (2018) tarafından geliştirilen "Medya Şiddet Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Samsun ilinde görev yapan 105 öğretmen ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 121 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin çözümlenmesinde frekans, yüzde, aritmetik ortalama, ANOVA, t-testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak ,05 düzeyi seçilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, öğretmen ve öğretmen adaylarının şiddete düşkünlük alt boyutuna ilişkin görüşleri düşük seviyede bulunmuştur. Katılımcılar şiddetin olumsuz etkisine katılmaktadırlar. Öğretmen ve öğretmen adayları şiddetin arttığını kabul etmekte ve şiddetin önlenmesi gerektiğini düşünmektedirler. Şiddetle mücadele edilmesini ve şiddetin eğitsel yollarla yok edilmesi görüşlerine katıldıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: medya, şiddet, eğitimci

Representation of the Phenomenon of Surveillance in Mainstream Films

Abstract: One of the most frequent types of violence that has recently been discussed is media violence. Educator (teacher and teacher candidates) opinions are important in this respect. The aim of this study is to reveal opinions on media violence, according to educator's views. The research is screening model. The "Media Violence Scale" developed by Gül (2018) was used in the research. The study group consists of 105 teachers working in Samsun province and 121 teacher candidates studying at Ondokuz Mayıs University, Faculty of Education. Frequency, percentage, arithmetic mean, ANOVA, t-test were used in the analysis of research data. Level 05 was chosen as the significance level. According to the findings of the research, the opinions of teachers and teacher candidates about the subordination dimension of violence were found low. Participants participate in the negative effect of violence. Teacher and teacher candidates acknowledge that violence has increased and think that violence should be prevented. They stated that they are participating in the fight against violence and the destruction of violence by educational means.

Keywords: media, violence, educator

Makale Geliş Tarihi: 30.07.2019

Makale Kabul Tarihi: 13.10.2019

*) Doç.Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü (eposta: igul@omu.edu.tr) ORCID ID. orcid.org/ 0000-0002-0501-8221

I. Giriş

Televizyon kanallarında hemen her gün şiddete yönelik haberlere rastlanmaktadır. Şiddetin azalması bir yana sürekli olarak arttığı gözlenmektedir. İnsanlar için acı ve elem verici bir durum olarak değerlendirilen şiddetin medya araçlarının etkisiyle farklı bir boyut kazandığı görülmektedir. Bir bakıma şiddet medyatik hale gelmekte ve yaygınlaşmaktadır. Şiddetin böyle medyatik hale gelmesinde medya araçlarının önemli bir etkisinin olduğu bilinmekle birlikte, gerekli önlemler alınmamakta ve bu durumdan başta eğitimciler olmak üzere herkes şikâyetçi olmaktadır (MEB, 2008; Yurdakal ve Soyuçek, 2016; Yurtal ve Cenksevin, 2007).

Şiddetin farklı biçimlerde tanımı yapılmakta ve onun nasıl ortaya çıktığı konusunda farklı yorumlar yapılmaktadır. Ünsal'a (1996, s. 29) göre, şiddet, insanın bedensel bütünlüğüne dışarıdan yapılan acı verici bir edim olarak tanımlanırken, Dünya Sağlık Örgütü ise şiddeti bir gruba veya topluluğa karşı yöneltilen yaralanma, psikolojik zarar gibi gelişim bozukluğuna yol açacak her türlü eylem olarak nitelendirmektedir (WHO, 2018). Şiddetin ne olduğunun anlaşılması bakımından tanımı önemli olduğu kadar nasıl önleneceği konusunda görüşler de önem taşımaktadır. "Şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğunu" kabul edenlere göre, bireyin ilk gençlik yılları bu bakımdan önemli olup, eğer gerekli önlemler alınmazsa, çocuklar bu dönemde şiddete yönelebilirler (Yavuz vd, 2000). Hatta zaman ilerledikçe bir süre sonra şiddet meşru kabul edilir ve sorun çözmenin bir aracı olarak kabul edilmeye başlar (Ergil, 2001). Başka bir görüşe göre, ergenlik döneminde çocuklar öğrenmiş oldukları davranışları yetişkinlik dönemine taşımaktadırlar (Çuhadaroğlu, 2000).

Şiddet bütün toplumu ilgilendiren bir olumsuz bir durum olup, önlenmesinde başta eğitim kurumları olmak üzere toplumun diğer kurumlarına önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu kurumların başında aile gelmekte ve bunu okul izlemektedir. Şiddetin önlenmesine yönelik olarak herkes üzerine düşen sorumlulukları yerine getirirse, onun azalacağı hatta tamamen ortadan kaldırılacağı düşünülebilir. Bu çalışmada öğretmen ve öğretmen adaylarının şiddete yönelik görüşleri alınarak şiddetin önlenmesine yönelik bir farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır.

A.Problem Durumu

Şiddetin farklı biçimlerde tanımı yapılmaktadır. Farklı tanımların ortak yönünü kişiler üzerinde yıkıcı etkisi oluşturmaktadır. Sözlükte, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma, duygu veya davranışta aşırılık olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Başka bir tanıma göre şiddet, bireyin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik yönden zarar görmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması ihtimalini içeren, tehdit, baskı, özgürlüğün engellenmesi yönünde her türlü tutum ve davranıştır (adalet.gov.tr). Kısaca şiddet, saldırgan davranışları ve kaba kuvvete dayalı eylemleri, bireye ve topluma zarar veren etkinlikleri belirtmek için kullanılan bir kavramdır (Köknal, 1996,s. 20).

Şiddetin nasıl ortaya çıktığına ilişkin farklı kuram veya teoriler ortaya atılmıştır. Bunlar içgüdü kuramları, biyolojik-fizyolojik kuramlar, davranışçı-bilişsel kuramlardır. İçgüdü kuramlarına göre, saldırganlık sürekli biçimde organizmada biriken bir enerjiden kaynaklanır (Fromm, 1982). Freud şiddeti narsizm kavramı ile açıklar. Dış dünyadan

soyutlanan libido egoya yöneltilir, böylece narsizm diye bir tutum ortaya çıkar. Freud insanın iki temel içgüdüsünü cinsellik ve saldırganlık olarak tanımlar. Biyolojik kurama göre, nörolojik bozukluklar ve hormon salgılarının düzensizliği saldırgan davranışlara neden olmaktadır (Bilgin, 1989). Davranışsal kuramlar, saldırganlığın nedenini zihinsel süreçlere bağlı olarak açıklamaya çalışmıştır (Morgan, 1980). Şiddetin ortaya çıkmasında öğrenme etkili olmaktadır. Bandura'ya (1989) göre, bireyler saldırgan davranışları model alma yoluyla öğrenmektedirler. Skinner'e (1968) göre ise, saldırgan davranışlar zihinsel yolla elde edilmektedir (Akt. Tok, 2001, s. 24). Başka bir görüşe göre şiddet, hoşgörüsüzlük, saldırganlık, öfke barındıran bir davranış biçimidir. Planlanmış bir davranış biçimi olmayıp aniden ortaya çıkmaktadır (İnam, 2018).

Şiddetin gruplanması onun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Şiddet farklı yönleri dikkate alınarak, değişik şekillerde ele alınabilir: Kişisel şiddet (intihar, kendini kötüye kullanma); kişiler arası şiddet (çocuk, eş, yaşlı); toplu şiddet (tanıdık, yabancı) ve toplumsal şiddet (sosyal, politik, ekonomik) olarak gruplandırılabilir (Krug ve ark., 2002: Akt. Baran, 2008, s. 5). Kişisel şiddet bireyin kendisine yönelik iken, kişiler arası şiddet başkalarına yöneliktir. Toplumsal şiddete yönelik kişi daha fazla kişiye zarar vermektedir. Şiddet uygulanış biçimine göre; fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik şiddet olarak sınıflandırılmaktadır (Tel, 2002). Kime uygulanırsa uygulansın şiddet toplumun hoş görmediği bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal açıdan ele alındığında, toplumun şiddete bakışı önem taşır. Başka bir anlatımla, toplumun kültürel yapısı ile şiddet arasında bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir (Çabuk, 2006). Toplumda hangi davranışların şiddet olarak görüldüğü önem taşımaktadır. Yiğitliğe vurgu yapan, ölç almayı öğütleyen ve çoğu anlaşmazlığın kan davasına dönüşmesinin zemini yaratan kültürel çevredir (Ökten, 2018, s. 531). Ancak günümüzde daha sinsi seyreden şiddet türlerinden birisi hiç şüphesiz medya şiddetidir. Asıl görevi halkı bilgilendirmek olan medya araçları, bazen ayrıştırıcı bir rol oynamaktadır (Kayhan, 2015, s. 85). Araştırmalar, şiddeti besleyen kaynakların üç noktada toplandığını göstermektedir. Bunlar aile ve çevre, eğitim seviyesi ve medyadır (Ayan, 2006).

Medya şiddeti farklı şekilde gençleri etkilemektedir. Gençleri etkileyen medya araçlarının başında cep telefonları ve bilgisayar gelmektedir. Akıllı telefon olarak nitelendirilen ve internet özelliği olan cep telefonları gençler tarafından özellikle tercih edilmektedir. Bu telefonlar gençleri düşünmekten alıkoymakta ve içerdiği şiddet oyunları ile gençleri etkisi altına almaktadır. Bir araştırmada öğrencilerin akıllı telefon kullanım süresi günde 2-6 saat aralığında yoğunlaşmakta ve aşırı kullanım boyutunda ortalamaların oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Minaz ve Çetinkaya, 2017, s.282). Bilgisayar oyunları gençlerin hoşça vakit geçirmelerine yardım ederken diğer taraftan onları şiddete yönlentmektedir (Noyan, 2018). Bazı gençler şiddet oyunlarını hayatın bir ön provası olarak görmekte (Güdüm, 2016, s.1991).

Bazı televizyon kanallarında izlenen filmler insanları şiddete yönlentmektedir. Özellikle çocuklar televizyon seyredirken bir yandan yararlı şeyler öğrenirken bazen farkında olmadan şiddeti de öğrenebilmektedirler (Zorlu, 2016, s. 21). Bu tür şiddeti önlemede özellikle aile bireylerine önemli sorumluluklar düşmektedir. Öğrenmede taklit

önemli yer tutmaktadır (Adak, 2004, s. 32; Büyükbakkal, 2007, s. 39). Çocuklar ilginç konularda büyüklerini taklit etme eğilimindedirler. Bu bakımdan çocukların hangi tür filmleri izleyeceğine doğru karar verilmelidir.

Şiddet daha çok ergenler üzerinde etkili olmaktadır (Kaskan ve Yıldırım, 2012, s. 170). Ergenlik döneminde hızlı bir yaşam süren gençler toplumsal hadiseleri sağlıklı değerlendirememekte ve kolaylıkla şiddete kaynaklık eden medya araçlarından daha kolay etkilenmektedirler. Bir araştırmaya göre, şiddeti besleyen üç önemli kaynak aile ve çevresi, eğitim seviyesi ve medya olarak sıralanmaktadır. Medya şiddetinde, kişisel bilgisayardan internet aracılığı ile istenmeyen mesajlar yayınlanmakta veya kurban rahatsız edici mesajlar cep telefonu ile gönderilmektedir (Polat, 2016, s. 33). Daha da kötüsü bazı bilgisayar oyunları intihara kadar sürüklemektedir (Mavi balina, 2018). Sanal âlem, daha özgün olanın daha popüler olacağı iddiasını paradoksal bir algıyla zihinlerimize nakşetmektedir (Karacan, 2016). Aksine sanal ortamın cinsel işlev bozukluklarına yol açtığı ve eşler arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilediği bu bakımdan internet kullanımına sınırlama getirilmesi önerilmektedir (Keçearih, 2014). Bazı ebeveynler çocuklarını sakinleştirmek için cep telefonlarını çocukların eline vermektedir. Cep telefonlarının okul başarısını düşürdüğü gibi, sırt ağrısı, gözlerin bozulması, dikkat eksikliği gibi sosyal ve psikolojik sorunlara yol açmaktadır (Kapaklıkaya, 2016). Taklit etme yoluyla öğrenmenin önemini kavrayan ailelerin (Adak, 2004, s. 32; Büyükbakkal, 2007, s. 39) çocuklarını şiddet içeren filmlerden uzak tutmaları gerekmektedir.

Şiddetle nasıl mücadele edilmesi ve şiddetin önlenmesine yönelik farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Bazı uzmanlar şiddet oyunlarının yasaklanmasını ve sanal bağımlılık tedavi merkezlerinin kurulmasını önermektedirler (Haber7, 2010). Bazıları bu konuda basın kanallarına önemli sorumluluk düşüğünü, ilgililerin televizyonda kanallarındaki şiddetin önlenmesi konusunda adımlar atılmasını (Tüter, 2015), diğerleri ebeveyn ve çocukların medyanın algı yönetimi, bilinçaltı etkisi konusunda eğitilmesini önermektedirler (Kayhan, 2015, s. 85). Çocuk ve ergen yaşta dayığa maruz kalan çocukların yaşamın sonraki devirlerinde eşine şiddet uyguladığı (Toker, 2009), cinayet işleyen çocukların büyük bir kısmının şiddet uygulayan ebeveynlerle kendilerini özdeşleştirdikleri Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK, 2018) bulguları, şiddetin öğrenilen bir davranış olduğu tezini doğrulamaktadır. Bu kurama göre, şiddetin önlenmesinde eğitim önemli rol oynamaktadır. İnsanlara bu konuda ahlaki eğitimi verilmesini (Telekomcular Derneği, 2017) veya dini mekânlarda hayatın önemini unutturan her türlü bağımlılığın tuzak olduğunun anlatılması gerektiği dile getiren (Sayın, 2018) önerilere rastlanmaktadır. Bir bakıma şiddetin önlenmesinde eğitimin önemine dikkat çekilmektedir. Başka bir anlatımla, şiddetin önlenmesinde farklı yaklaşımların kullanılabilmesi ancak bunun en etkili yolunun eğitimle sağlanabileceği dile getirilmektedir.

Medya şiddetinin konu edinildiği bu çalışmada, medya şiddetinin önlenmesinde önemli etki ve katkılarının olacağı düşünülen öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşlerinin ne olduğu merak konusu olmaktadır.

B. Amaç

1. Öğretmenler ile öğretmen adaylarının görüşlerine göre, medya şiddeti hangi düzeydedir?

2. Araştırmaya katılanların medya şiddetine yönelik görüşleri, cinsiyet, yaş, öğretmen adayı ve öğretmen olma değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

II. Yöntem

A. Araştırma Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Bu model geçmişte veya halen var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu modelde, inceleme konusu olaya birden fazla farklı bakış açısıyla bakma yanında, dış geçerliğin yüksek oluşu tercih nedenleri arasında görülmektedir (Bhattacharjee, 2012, s. 39).

B. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Samsun Atakum ilçesinde farklı okullarda görev yapan 105 öğretmen ile Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim fakültesinin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören 121 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Böylece araştırmaya toplam 226 kişi katılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmen ve öğretmen adayları rastgele seçilmişlerdir. Araştırmaya katılmada gönüllülük esas alınmıştır. Anket doldurmak istemeyen kişiler araştırmaya katılmaya zorlanmamışlardır. Araştırmaya katılanlara ilişkin kişisel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılanlara İlişkin Kişisel Bilgiler

Değişken Türü	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	151	73
	Erkek	54	27
	20 az	63	31
Yaş	20-23	45	22
	24 fazla	97	47
Araştırmaya katılan	Öğretmen	100	49
	Öğretmen adayı	105	51
Akıllı cep telefonu kullanma	Evet	204	99,5
	Hayır	1	0,5
	Cep telefonu	167	81
En çok kullandığı medya aracı	Bilgisayar	18	9
	Televizyon	18	9
	Gazete	2	1

Tablo 1' de Aştırmaya katılan öğretmen ve öğretmen adaylarının kişisel bilgilerine bakıldığında, çoğunluğunun kadın ve 24 yaşından büyük olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan öğretmen ve öğretmen adaylarının sayıları birbirine yakındır. Katılımcıların en çok cep telefonu kullandığı ve bunu televizyon ile bilgisayarın izlediği görülmektedir. Gazete okuyan kişi yok denecek kadar az olup, hemen hepsinin akıllı cep telefonu kullandığı görülmektedir. En çok kullanılan iletişim aracının cep telefonu olduğu, bunu televizyon ve bilgisayarın takip ettiği anlaşılmaktadır.

C. Veri Toplama Aracı

Veri Toplama aracı Gül (2018) tarafından geliştirilmiş "Medya Şiddeti Ölçeğidir". İlk olarak 24 maddeden oluşan ölçek üzerinde yapılan istatistiksel işlemler sonucunda KMO değeri ,817 olarak bulunmuştur. Ölçme aracının faktör analizine uygun olduğu anlaşıldıktan sonra varimax yöntemiyle döndürülerek altı faktörden oluşan bir yapı elde edilmiştir. Birbiriyle binişen ve ,40'dan aşağı maddeler elenerek ölçeğe son şekli verilmiştir.

Ölçek altı alt boyut ve 19 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik katsayıları sırasıyla, Şiddete Düşkünlük ,72; Şiddetin Olumsuz Etkisi ,75; Şiddet Artışı ,76; Şiddeti Önleme Biçimi ,67; Şiddetle Mücadele ,73; Şiddetin Karakteri ,54 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı ,82 olarak hesaplanmıştır. Bu haliyle toplam varyansın yüzde 59,85'ini açıklamaktadır. Aracın geçerliğine ilişkin olarak alanında uzman iki doçent ve iki doktor öğretim üyesinin görüşleri alınmıştır. Aracın medya şiddetini ölçmede geçerli ve güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

Medya şiddeti ölçeği likert türü derecelendirilmiş olup, hiç katılmıyorum (1), biraz katılmıyorum (2), katılıyorum (3), oldukça katılıyorum (4) çok katılıyorum (5) seçeneklerinden oluşmaktadır. Ölçekten elde edilecek en düşük puan 19 ve en yüksek puan 95'tir. Ölçekte yer alan maddeler aynı yönde puanlanmaktadır. Ölçekte düşük puanların olması ilgili maddeye katılmadığını, yüksek puanlar ise ilgili maddeye katıldığını göstermektedir.

D. Verilerin Toplanması

Veriler iki yolla toplanmıştır. Araştırmaya gönüllü katılmak isteyen 105 öğretmene ilişkin veriler farklı okullardan toplanmıştır. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesinin farklı bölümlerinden 121 öğretmen adayı araştırmaya katılmıştır. Toplanan anketlerin incelenmesi sonucunda 21 ölçek değerlendirmeye alınmamıştır. Böylece 205 ölçek geçerli sayılmıştır.

E. Verilerin Analizi

Verilerin Analizinde SPSS 21 paket analiz programı kullanılmıştır. Analiz öncesinde veriler üzerinde Kolmogrov Smirnov (normallik testi) yapılmış, skewness ve kurtosis değerleri (- 1,5 ve + 1,5) arasında olduğu için dağılım normal kabul edilmiştir. Böylece verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Araştırma bulgularının çözümlenmesinde nicel çözümlene yöntemlerinden frekans, yüzde, aritmetik ortalama, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ve t-testi kullanılmıştır. Araştırma verileri

araştırmanın alt problemlerine göre çözümlenmiş ve bu başlıklar altında ele alınmıştır. Bulgular tablolar halinde özetlendikten sonra altında açıklamalar yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak .05 düzeyi seçilmiştir.

III. Bulgular

A. Öğretmen ve Öğretmen Adayları Görüşlerine Göre Medya Şiddeti

Araştırmaya katılanların görüşlerine göre medya şiddetinin eğitimciler (öğretmen ve öğretmen adayları) tarafından nasıl algılandığı bazı değişkenler bakımından ele alınmış ve buna ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Medya Şiddeti

Medya Şiddeti Alt Boyutları	Değişken	\bar{x}	SS
Şiddete düşkünlük	Öğretmen	1,45	,39
	Öğretmen Adayı	1,98	,64
Şiddetin olumsuz etkisi	Öğretmen	3,42	,77
	Öğretmen Adayı	3,26	,73
Şiddet artışı	Öğretmen	4,33	,69
	Öğretmen Adayı	4,40	,60
Şiddeti önleme biçimi	Öğretmen	2,72	,97
	Öğretmen Adayı	2,66	,88
Şiddetle mücadele	Öğretmen	4,55	,62
	Öğretmen Adayı	4,54	,58
Şiddetin eğitsel karakteri	Öğretmen	4,02	,89
	Öğretmen Adayı	3,75	,90

Tablo 2’de araştırmaya katılan öğretmen ve öğretmen adaylarının medya şiddetine yönelik cevaplarına bakıldığında, “şiddete düşkünlük” alt boyutunda öğretmenlerin “hiç katılmıyorum”, aday öğretmenlerin “biraz katılmıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir. “Şiddetin olumsuz etkisi” alt boyutunda, öğretmenler “oldukça katılıyorum”, aday öğretmenler ise “katılıyorum” düzeyinde yanıt vermişlerdir. “Şiddet artışı” alt boyutuna her iki gruptaki katılımcılar “çok katılıyorum” düzeyinde katılmaktadırlar. “Şiddeti önleme biçimi” alt boyutuna iki gruptaki katılımcılar “katılıyorum” yanıtını vererek katılmaktadırlar. “Şiddetle mücadele” alt boyutu ile “şiddetin eğitsel karakteri” alt boyutuna öğretmen ve öğretmen adayları “çok katılıyorum” yanıtını vererek bu konuda benzer görüşe sahip olduklarını belirtmişlerdir. Standart sapmaların küçüklüğü cevapların benzerliğini göstermektedir.

B. Medya Şiddetinin Bazı Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Araştırmaya katılan öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşlerinin cinsiyet, yaş, öğretmen ve öğretmen adayı olma değişkenlerine göre karşılaştırılması yapılmış olup elde edilen bulgular tablolarda özetlenmiştir.

1. Cinsiyet

Araştırmaya katılan öğretmen ve öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre medya şiddetini nasıl algıladıkları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Medya Şiddetine Yönelik Görüşlerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Türü	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
Ş. düşkünlük	Kadın	154	1,79	,63	203	3,49	,001*
	Erkek	51	1,52	,40			
Ş. olumsuz Etkisi	Kadın	153	3,37	,73	203	,97	,329
	Erkek	51	3,25	,81			
Şiddet artışı	Kadın	154	4,40	,63	203	1,27	,203
	Erkek	51	4,26	,70			
Ş. önleme biçimi	Kadın	154	2,67	,89	203	,37	,706
	Erkek	51	2,73	1,02			
Ş. mücadele	Kadın	154	4,57	,60	203	1,08	,279
	Erkek	51	4,47	,58			
Ş. eğitsel karakteri	Kadın	154	3,84	,90	203	1,13	,260
	Erkek	51	4,00	,91			

p<,05

Tablo 3'te medya şiddetine yönelik görüşlere cinsiyet değişkenine göre bakıldığında "şiddete düşkünlük" alt boyutunda kadın ve erkekler arasında kadınlar lehine anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir.

2. Yaş

Araştırmaya katılan öğretmen ve öğretmen adaylarının yaş değişkenine göre medya şiddetini nasıl algıladıklarına ilişkin ANOVA testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Medya Şiddetine Yönelik Görüşlerin Yaş Değişkenine Karşılaştırılması

Alt boyutlar	V. Kaynağı	KT	SD	KO	F	p
Şiddete düşkünlük	G. arası	13,555	2	6,777	23,127	,000*
	G. içi	59,198	202	,293		
	Toplam	72,753	204			
Şiddetin olumsuz etkisi	G. arası	1,792	2	,896	1,561	,213
	G. içi	115,422	201	,574		
	Toplam	117,214	203			
	G. arası	,240	2	,120	,279	,757

Şiddetin Artışı	G. içi	86,831	202	,430		
	Toplam	87,071	204			
Şiddeti önleme	G. arası	,925	2	,462	,536	,586
	G. içi	174,214	202	,862		
	Toplam	175,139	204			
Şiddetle mücadele	G. arası	,244	2	,122	,337	,714
	G. içi	73,168	202	,362		
	Toplam	73,412	204			
Şiddetin eğitsel karakteri	G. arası	5,407	2	2,703	3,357	,037*
	G. içi	162,649	202	,805		
	Toplam	168,056	204			

Tablo 4’te araştırmaya katılan eğitimcilerin medya şiddetine yönelik görüşlerinin yaş değişkenine göre dağılımına bakıldığında, “şiddetin olumsuz etkisi” ve “şiddetin eğitsel karakteri” alt boyutlarında bir farklılık olduğu görülmektedir. Başka bir anlatımla şiddete düşkünlük ve şiddeti eğitsel karakteri konusuna farklı yaş gruplarındaki katılımcıların farklı düşündükleri anlaşılmaktadır.

Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için Post-Hoc Testi yapılmıştır. Tukey HSD Çoklu karşılaştırma sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Tablo Medya Şiddetine Yönelik Görüşlerin Yaş Değişkenine Çoklu Karşılaştırılma Tukey HSD Sonuçları

	Kıdem (I)	Kıdemler (J)	Ortalama Farkı (I-J)	Sh	p
Şiddete Düşkünlük	20 az	20-23	,14642	,10707	,360
		24 fazla	,56529*	,08795	,000*
	20-23	20 az	-,14642	,10707	,360
		24 fazla	,41886*	,09793	,000*
	24 fazla	20 az	-,56529*	,08795	,000*
		20-23	-,41886*	,09793	,000*
Şiddetin Eğitsel karakteri.	20 az	20-23	-,25019	,17748	,338
		24 fazla	-,37746*	,14578	,028*
	20-23	20 az	,25019	,17748	,338
		24 fazla	-,12727	,16233	,713
	24 fazla	20 az	,37746*	,14578	,028*

P<,05

Tablo 5’te Tukey HSD sonuçlarına bakıldığında “Şiddete düşkünlük” alt boyutunda yaşı 20’den az olanlar ile 24’den fazla olanlar arasında; yaşı 20-23 ile 24’den fazla olanlar arasında bir farklılık olduğu görülmektedir. Başka bir anlatımla genç yaşta

olanlarla daha yaşlı katılımcıların “medya şiddetine düşkünlük” alt boyutunda farklı görüşe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan “şiddetin eğitsel karakteri” alt boyutunda yaşı 20’den az olanlar ile 24’den fazla olanlar arasında bir farklılık görülmekte olup, belli bir yaştan sonra şiddetin eğitsel karakterine bakış açısı değişiklik göstermektedir.

3. Öğretmen ve öğretmen adayı olma

Araştırmaya katılanların görüşlerinin öğretmen veya öğretmen adayı olma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin anlaşılması için grupları ikili karşılaştırma yapılmıştır. Buna ilişkin bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Medya Şiddetine Yönelik Görüşlerin Öğretmen ve Öğretmen Adayı Olma Değişkenine Göre Karşılaştırılması

P<,05

Değişken	Türü	n	\bar{x}	ss	sd	t	P
Ş. düşkünlük	Öğret.	100	1,45	,39	203	-6,96	,001*
	Öğr Adayı	105	1,98	,64			
Şiddetin olumsuz Etkisi	Öğret.	100	3,42	,77	203	1,455	,329
	Öğr Adayı	104	3,26	,73			
Şiddet artışı	Öğret.	100	4,33	,69	203	-,691	,203
	Öğr Adayı	105	4,40	,60			
Ş. önleme biçimi	Öğret.	100	2,72	,97	203	,410	,706
	Öğr Adayı	105	2,66	,88			
Şiddetle mücadele	Öğret.	100	4,55	,62	203	,009	,279
	Öğr Adayı	105	4,54	,58			
Ş. eğitsel karakteri	Öğret.	100	4,02	,89	203	2,09	,260
	Öğr Adayı	105	3,75	,90			

Tablo 6’da öğretmen ve öğretmen adaylarının medya şiddetine yönelik görüşleri karşılaştırıldığında “şiddete düşkünlük” alt boyutunda öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri arasında öğretmenler lehine bir farklılık olduğu görülmektedir. Yani bu konuda öğretmen ve öğretmen adayları farklı görüşlere sahiptirler.

IV. Tartışma

Eğitimcilerin (öğretmen ve öğretmen adayları) medya şiddetine yönelik görüşlerinin değerlendirildiği bu çalışmada bulgular birlikte ele alındığında, araştırmaya katılan hemen herkesin akıllı cep telefonu kullandığı ve en kullanılan iletişim aracının yine cep telefonu olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin medya şiddetine yönelik görüşleri ortalaması; “şiddete düşkünlük” alt boyutunda, hiç katılmıyorum düzeyindedir. Yani öğretmenler medya şiddetini çağırıcı ifadelerle hiç katılmamaktadırlar. Öğretmen

adaylarının ortalamalarının biraz katılmıyorum düzeyinde olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının daha genç olmaları onların şiddeti biraz daha farklı algıladıkları biçiminde yorumlanabilir. Yavuz ve arkadaşları (2000) gençlerin şiddeti kolayca benimseyebilecekleri bulgularıyla kısmen örtüşmektedir. Ergil'e (2001) göre, şiddetin nasıl algılandığı önemlidir. Gençlerin şiddet algısı yetişkinlerden farklı olabilmektedir.

“Şiddetin olumsuz etkisi” alt boyutunda öğretmenlerin ortalaması oldukça katılıyorum, öğretmen adaylarının görüşleri ise katılıyorum düzeyindedir. Hem öğretmenler hem de öğretmen adayları medya şiddetinin olumsuz etkisini çoğunlukla kabul etmektedirler. Kayhan (2015) medyanın aslında birleştirici rol oynaması gerekirken toplumda ayrıştırıcı rol oynadığını vurgulamaktadır. Bulgular bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

“Şiddet artışı” alt boyutunda öğretmen ve öğretmen adaylarının ortalamalarının çok katılıyorum düzeyinde olduğu görülmektedir. Yani her iki grubunda şiddetin gittikçe arttığı konusunda hem fikir oldukları anlaşılmaktadır. Kaskan ve Yıldırım'a (2012) göre şiddet, ergenler açısından tehdit edici bir boyuta ulaşmıştır. Yurtal ve Cenksevin (2007); MEB (2008); Yurdakal ve Soyuçek'in (2016) bulguları da aynı doğrultudadır.

“Şiddeti önleme biçimi” alt boyutunda öğretmen ve öğretmen adaylarının ortalamalarının katılıyorum düzeyinde olduğu, bu konuda benzer görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Öğretmen ve öğretmen adayları şiddeti önleme konusuna katılmakla beraber, şiddetin nasıl önleneceği yöntemine çok katılmamaktadırlar. Sayın (2018) şiddet konusunda Cuma hutbelerinde vaaz verilmesini, Telekomcular Derneği (2017) ise İmam Hatip lisesi programında medya araçlarının kullanılmasıyla ilgili bilgilere yer verilmesini önermişlerdir. Bu tür mücadele yöntemleri buraya gelen kişilerle sınırlı olacağından pek etkili olmayacaktır. “Şiddetle mücadele” alt boyutuna ilişkin görüşlerin ortalamalarına bakıldığında bunların çok katılıyorum düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Yani öğretmen ve öğretmen adayları şiddetle mücadele konusuna herkesin katılmasını ve şiddet önleme merkezlerinin kurulmasını istemektedirler. Adak, (2004), Büyükbakkal (2007) ve Tüter'in (2015) bulguları bu görüşleri desteklemektedir.

“Şiddetin eğitsel karakteri” alt boyutlarına ilişkin görüşlerin ortalamalarına bakıldığında bunların çok katılıyorum düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Hem öğretmen hem de öğretmen adaylarının şiddetin eğitsel yönü yani şiddetin öğrenilmiş bir davranış olduğu konusunda benzer görüşlere sahiptirler. Çuhadaroğlu (2000), ergenlik döneminde çocukların öğrenmiş oldukları davranışları yetişkinlik dönemine taşıdıkları bulgusuyla örtüşmektedir. Zorlu'nun (2016) görüşü de şiddetin öğrenilmiş davranış olduğu yönündedir.

Bazı değişkenler bakımından öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri arasında bir farklılık olup olmadığına ilişkin bulgulara bakıldığında, şiddete düşkünlük alt boyutunda cinsiyet değişkenine göre kadınlar lehine bir farklılığın olduğu görülmektedir. Kadınların erkeklere oranla şiddete daha düşkün olduğu anlaşılmaktadır. Bir gazete haberinde bazı kadınların şiddete bayıldığı bulgularıyla örtüşmektedir (Aydın, 2018). Şiddete düşkünlük konusu farklı yaş grupları için farklı biçimde algılanmaktadır. Hatta

bu algılanma yirmili yaş grupları arasında bile değişmektedir. Olgun kişiler en küçük bir olayı şiddet olarak algımlarken gençler bunları şiddet olarak algılamamaktadırlar. Şiddetin eğitsel karakteri alt boyutunda olgun ve yaşlı olan kişilerin şiddeti daha çok öğrenilmiş bir davranış olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bulgular Toker'in (2009) bulgularıyla örtüşmektedir. Öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri arasında şiddete düşkünlük alt boyutunda katılımcılar arasında bir farklılığın olduğu görülmüştür. Asil öğretmenlerin öğretmen adaylarına göre şiddete daha az düşkün oldukları anlaşılmaktadır. Son zamanlarda öğretmenlere yönelik şiddetin bulgulara etkisinin olduğu düşünülebilir. Bulgular Yavuz ve arkadaşlarının (2000) bulgularıyla tutarlıdır.

V. Sonuç ve Öneriler

Medya şiddetine yönelik olarak öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşleri birlikte değerlendirildiğinde, araştırmaya bulgularına dayalı olarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmaya katılanların hemen hepsinin cep telefonu kullandığı tespit edilmiştir. Medyada şiddetin takip edilme kaynaklarından birisi cep telefonudur. Genellikle bu araçlar yardımıyla internete girilmekte ve şiddete yönelik oyunlar oynanmakta veya buna ilişkin haberler izlenmektedir. Bunun yanında bazı gençlerin evlerindeki bilgisayarlar yardımıyla medya şiddetine yöneldiği bilinmektedir. Araştırma bulgularına göre, bilgisayar cep telefonundan sonra en çok kullanılan medya araçları arasında sayılmaktadır. Öğretmen ve öğretmen adaylarından elde edilen bulgular her iki grubun medya şiddetine düşkün olmadıklarını göstermektedir. Yani şiddet konusundaki haberler izlenmemekte ve şiddete yönelik oyunlar oynanmadığı gibi televizyonda şiddetle ilgili filmlere pek bakılmamaktadır. Öğretmen ve öğretmen adayları medya şiddetinin olumsuz etkisinin olduğunu çoğunlukla kabul etmektedirler. Yani bilgisayar oyunları şiddet içermekte, bazı kurumlar farkında olmadan şiddete destek vermektedirler. İnternet çoğunlukla kötü amaçla kullanılabilir. Cep telefonları, televizyon gibi medya araçları çocukları olumsuz etkilemektedir. Şiddet içeren oyunlar çocuklarda bağımlılık yaratmaktadır. Medyaya yönelik şiddetin önlenmesi konusunda herkesin mücadele etmesi gerektiğini, ancak bu konuda güvenlik kuvvetlerine daha çok iş düştüğünü belirtmişlerdir. Aslından güvenlik kuvvetlerinin, sokaktaki şiddetin önlenmesine yönelik tedbirler alması gerekir. Medya şiddetinde öğretmen ve velilere daha çok iş düşmektedir. Araştırmaya katılanların bazıları medya şiddetinin önlenmesine yönelik merkezler kurulmasını istemişlerdir. Öğretmen ve öğretmen adayları çoğunlukla medya şiddetini öğrenilmiş bir davranış olarak kabul etmektedirler. Bu yönüyle düşünüldüğünde, aile ve öğretmenlere önemli görevler düştüğünü, bu işin daha çok eğitimle çözüleceğini anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılanların görüşleri cinsiyet, yaş, öğretmen ve öğretmen adayı olma değişkenlerine göre farklılık göstermektedir. Kadınların erkeklere göre şiddete daha düşkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşlı kişiler şiddete karşı daha duyarlı iken gençler çoğu olayı şiddet olarak görmemektedirler. Öğretmenlerin, öğretmen adaylarına göre şiddete daha az düşkün oldukları sonuçları ortaya çıkmaktadır.

Bu sonuçlara dayalı olarak hem üniversitelerde hem de Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda "medya şiddeti" konusunda seminerler verilmeli ve çocuklar bu konuda

bilinçlendirilmelidirler. Medya şiddetin öğrenciler üzerinde olumsuz etkileri konusunda aile eğitimlerine yer verilmelidir. Medya şiddetinin önlenmesine yönelik merkezler kurulabilir ve bu merkezler medya şiddetine yönelik çalışmalar yapabilir.

Kaynaklar

- Adak, N. (2004). Bir sosyalizasyon aracı olarak televizyon ve şiddet, *Bilig*, 30, 27-38.
- Ayan, S. (2006). Şiddet ve fanatizm. *Ç. Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi*. 7/2, 191-209.
- Aydın, A. O. (2018). Bazı kadınlar şiddete bayılıyor. Erişim: 25.03.2018. <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/ali-osman-aydin/bazi-kadinlar-siddete-bayiliyor-22582.html>
- Bhattacharjee, A. (2012). *Social science research: principles, methods, and practices*. Textbooks Collection USF Tampa Library Open Access Collections, University of South Florida.
- Baran, G. K. (2008). *Öğretmenlerin ve öğrencilerin görüşlerine dayalı olarak okullarda şiddet ve okul güvenliğinin incelenmesi: Keçiören örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bilgin, N. (1989). *Sosyal psikolojiye giriş*, İzmir: Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Büyükbakkal, G. (2007). Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri. *İÜ. İletişim Fakültesi Dergisi*, 28, 31-44.
- Çabuk, Kaya N. (2006). Şiddetin sosyal dinamikleri. *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu*. (105-119). 20-21 Mayıs Ankara: Eğitim Sen Yayınları.
- Çahadaroğlu, F. (2000). Ergenlik döneminde psikolojik gelişim. *Katkı Pediatri Dergisi*, 21(6), 863-868.
- Ergil, D. (2001). Şiddetin kültürel kökenleri. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 399, 40-41.
- Fromm, E. (1982). *Sevgi ve şiddetin kaynağı*. (Çev. Y. Salman, N. İçten), İstanbul: Pamel Yayınevi
- Gül (2018). *Medya şiddetinin eğitimci görüşlerine göre değerlendirilmesi*, Sanal alem/medya şiddeti. Ankara: HEGEM Yayınları.
- Güdüm, S. (2016). Sanal yaşamlar ve bilgisayar oyunlarında pazarlanan şiddet. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1986-1992.
- Haber7 (2010). Bilgisayar oyunlarındaki büyük tehlike. 24.02.2018 tarihinde erişildi: <http://www.haber7.com/medya/haber/565325-bilgisayar-oyunlarindaki-buyuk-tehlike>
- İnam, A. (2018). Şiddeti anlamak, Erişim tarihi: 13.07.2018 <http://mimoza.marmara.edu.tr/~avni/dersbelgeligi/kunduz/siddet/ahmetinam.htm>
- Kapaklıkaya, B. (2016). Sanal alem Sosyal medya, asosyalleşen insanlar...24.02.2018 tarihinde erişildi. <http://www.gundem.be/tr/birgul-kapaklikaya/sanal-alem>

- Karacan, T. (2016). Sanal alem görgüsüzlüğü normalleştiriyor. 24.02.2018 tarihinde erişildi. <http://www.dunyabulteni.net/aile-saglik/383564/sanal-alem-gorgusuzlugu-normallestiriyor>
- Kaskan, Ö. ve Yıldırım, İ. (2012). Şiddet eğilimi ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37(163), 165-177.
- Kayhan, N. (2015). Medyadaki şiddet kültürünün çocuklara etkisi ve mağduriyetler, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9 (18) : 61-91.
- Keçearih, C. (2014). Sanal alem çift ilişkisini olumsuz etkiliyor! 24.02.2018 tarihinde erişildi:<https://dagmedya.net/2014/01/05/sanal-ortamda-flort-etmenin-sinirlarini-cizmek-oldukca-zor/>
- Köknel, Ö. (1996). *Bireysel ve toplumsal şiddet*, (1. Basım), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi
- Mavi balina (2018). Tehditler, şiddet dolu görevler ve can kayıpları: sanal ölüm tuzağı mavi balina hakkında bilinmesi gerekenler! <https://onedio.com/haber/sanal-olum-tuzagi-blue-whale-namidiger-mavi-balina-hakkinda-bilinmesi-gerekenler-795812>
24.02.2018 tarihinde erişildi:
- MEB (2008). *Öğretmenlerin şiddet konusundaki bilgileri, gözlemleri, değerlendirmeleri ve çözüm önerileri*. EARGED, Ankara: 2008.
- Minaz, A. ve Çetinkaya (Bozkurt), Ö. (2017). Üniversite öğrencilerinin akıllı telefon bağımlılık düzeylerinin ve kullanım amaçlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21) (Özel Sayı), 268-286. DOI: 10.20875/makusobed.306903
- Morgan, C. (1980). *Psikolojiye giriş* (çev. S. Karakaş ve diğ), Ankara: Meteksan
- Noyan, O. (2017). Sanal zorbalık çocukları tehdit ediyor. 24.02.2018 tarihinde erişildi: <http://www.trthaber.com/haber/turkiye/sanal-zorbalik-cocuklari-tehdit-ediyor-327690.html>
- Ökten, Ş. (2018). Kan davasının toplumsal-kültürel bağlamı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 525-532.
- Polat, O. (2016). Şiddet. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22 (1), 15-34.
- Sayın, İ. (2018). Bilgisayar oyunu bağımlılığı caiz değil. 24.02.2018 tarihinde erişildi: https://www.tamindir.com/haber/bilgisayar-oyunu-bagimliliği-caiz-değil_36054/
- SHÇEK (2018). *Şiddet öğrenilen bir davranıştır*. T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Ankara.
- TDK (2018). Şiddet. Erişim tarihi: 13.04.2018, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b47960f3ab393.66730475
- Tel, H. (2002). Gizli sağlık sorunu ev içi şiddet ve hemşirelik yaklaşımları. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2): 1-8.

- Telekomcular Derneği (2017). İslam ahlakı ve sanal alem. 24.02.2018 tarihinde erişildi:<http://www.telekomcularderneği.org.tr/haber-7632-islam-ahlaki-ve-sanal-alem.html>
- Tok, L. (2001). *Cinsiyet rolleri ile ilgili farklı kalıp yargılara sahip üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Toker, A. (2009). Şiddet öğrenilen bir davranıştır. Erişim: 25.03.2018. <http://www.aktuelsikoloji.com/siddet-ogrenilen-bir-davranistir-4969h.htm>
- Tüter, G., Ö. (2016). Medyada yer alan şiddetin insanlar üzerindeki etkileri, Erişim: 24.2.2018,<http://www.dokudanismanlık.com/makaleler-medyada-yer-alan-siddetin-insanlar-uzerindeki-etkileri.php>
- Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş bir şiddet tipolojisi. *Cogito*. 6, 29-36.
- WHO (2018). Violence prevention alliance. Erişim tarihi: 17 Temmuz 2018 <http://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>
- Yavuz, R., Tarhan, N., Kocabaşoğlu, N. ve Savrun, M. (2000). *Biyolojik, sosyolojik, psikolojik açıdan şiddet*. (ed. İ. Balcıoğlu), İstanbul: Yüce Yayım.
- Yurtal, F. ve Cenkseven, F. (2007). İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve doğası. *Türk PDR Dergisi*, (28), 1-13.